

NOGIRONLIGI BO‘LGAN SHAXSLARNING MEHNAT HUQUQLARINI TA’MINLASHDA TIBBIY-IJTIMOY EKSPERTIZA XULOSASINING HUQUQIY AHAMIYATI

Axmedova Dilbarxon Davranovna

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21332677>

Annotatsiya

Mazkur tezisda nogironligi bo‘lgan shaxslarning mehnat huquqlarini ta’minlashda tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xulosasining huquqiy ahamiyati tahlil qilingan. Tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xulosasining mehnat munosabatlarini tartibga solishdagi o‘rni, individual reabilitatsiya dasturining mazmuni hamda xalqaro tajriba asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Аннотация

В настоящих тезисах исследуется правовое значение заключения медико-социальной экспертизы в обеспечении трудовых прав лиц с инвалидностью. Проанализирована роль заключения медико-социальной экспертизы в регулировании трудовых отношений, раскрыто содержание индивидуальной программы реабилитации, а также рассмотрены вопросы совершенствования национального законодательства с учетом международного опыта

Abstract

This paper examines the legal significance of medical and social assessment conclusions in ensuring the labor rights of persons with disabilities. It analyzes the role of medical and social assessment conclusions in regulating labor relations, highlights the content of the individual rehabilitation program, and explores ways to improve national legislation based on international experience.

Kalit so‘zlar: nogironligi bo‘lgan shaxs, mehnat huquqi, tibbiy-ijtimoiy ekspertiza, individual reabilitatsiya dasturi, bandlik, reabilitatsiya, inklyuziv mehnat.

Kirish

Nogironligi bo‘lgan shaxslarning mehnat qilish huquqi insonning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy huquqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu huquqning to‘laonli amalga oshirilishi nafaqat shaxsning moddiy farovonligini ta’minlaydi, balki uning jamiyat hayotidagi faolligi, ijtimoiy moslashuvi va mustaqil turmush tarzini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois nogironligi bo‘lgan shaxslarning mehnat huquqlarini ta’minlash davlatning ijtimoiy siyosatidagi ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi" nogironligi bo‘lgan shaxslarning boshqalar bilan teng asoslarda mehnat qilish, kasb tanlash va xavfsiz mehnat sharoitlarida ishlash huquqini kafolatlaydi.¹ Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) klassifikatsiyasida nogironlik faqat organizm funksiyalarining buzilishi sifatida emas, balki shaxsning kundalik faoliyati, ijtimoiy ishtiroki va tashqi muhit omillari bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida baholanadi.² Mazkur xalqaro hujjatda nogironlik shaxsning individual muammosi emas,

¹ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.

² **World Health Organization.** *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. Geneva: WHO, 2001.

balki uning sog'lig'i va jamiyatdagi mavjud to'siqlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasi sifatida talqin etiladi.⁶

O'zbekiston Respublikasida ham nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat huquqlarini ta'minlashga qaratilgan huquqiy asoslar bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Mazkur jarayonda tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xulosasi shaxsning mehnat qobiliyatini baholash, unga mos mehnat sharoitlarini belgilash hamda individual reabilitatsiya dasturini ishlab chiqishda muhim huquqiy asos vazifasini bajaradi.³

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature Review)

Nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat huquqlarini ta'minlash masalasi xalqaro va milliy huquqshunos olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda asosiy e'tibor nogironlikni baholashning bio-psixo-ijtimoiy modeliga, mehnat bozorida teng imkoniyatlarni yaratish hamda reabilitatsiya tizimining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) klassifikatsiyasida nogironlik faqat organizm funksiyalarining buzilishi sifatida emas, balki shaxsning kundalik faoliyati, ijtimoiy ishtiroki va tashqi muhit omillari bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida baholanadi. Mazkur yondashuv nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat qobiliyatini baholashda ham keng qo'llanilmoqda.⁷

Germaniya va AQSH tajribasi shuni ko'rsatadiki, mehnat qobiliyatini baholash jarayonida faqat tibbiy ko'rsatkichlar emas, balki shaxsning kasbiy malakasi, psixologik holati, ijtimoiy moslashuvi hamda mehnat faoliyatini davom ettirish imkoniyatlari ham kompleks tarzda o'rganiladi.^{4 5}

Milliy huquqiy adabiyotlarda ham tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xulosasining mehnat huquqidagi ahamiyati alohida e'tirof etiladi. Jumladan, L.U. Rahimqulova nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat huquqlarini ta'minlashda individual reabilitatsiya dasturi va tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xulosasi ish beruvchi hamda xodim o'rtasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim vosita ekanligini ilmiy jihatdan asoslab bergan.⁶

Tahlil va natijalar (Analysis and Results)

Nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat huquqlarini ta'minlashda tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xulosasi muhim huquqiy hujjatlardan biri hisoblanadi. Mazkur xulosa fuqaroning mehnat faoliyatini davom ettirish imkoniyatini baholash, bajarishi mumkin bo'lgan ish turlarini aniqlash hamda unga mos mehnat sharoitlarini belgilashda asosiy huquqiy asos vazifasini bajaradi. Shu bois ekspertiza natijasi nafaqat tibbiy, balki mehnat huquqi sohasidagi munosabatlarga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Amaldagi qonunchilikka muvofiq, tibbiy-ijtimoiy ekspertiza fuqaroning sog'lig'i, organizm funksiyalaridagi barqaror buzilishlar, hayot faoliyatining cheklanish darajasi hamda reabilitatsiyaga bo'lgan ehtiyojini kompleks baholaydi. Mazkur baholash natijalari asosida nogironlik guruhi belgilanadi, individual reabilitatsiya dasturi ishlab chiqiladi va shaxsning mehnat faoliyatiga oid tavsiyalar shakllantiriladi.⁷

³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 8-fevraldagi 62-son qarori bilan tasdiqlangan "Tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xizmatini tashkil etish va faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi Nizom.

⁴ **Welti F.** *Behinderung und Rehabilitation im sozialen Rechtsstaat: Freiheit, Gleichheit und Teilhabe behinderter Menschen.* – Tübingen: Mohr Siebeck, 2005.

⁵ **Social Security Administration.** *Disability Evaluation under Social Security (Blue Book).* – Washington, D.C.: SSA, 2022.

⁶ **Rahimqulova L.U.** *Nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatini huquqiy tartibga solish masalalari: monografiya.* – Toshkent: TDYU, 2022.

Individual reabilitatsiya dasturi nogironligi bo'lgan shaxsning mehnat huquqlarini amalga oshirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Unda fuqaroning sog'lig'i va funksional imkoniyatlaridan kelib chiqib tavsiya etiladigan mehnat sharoitlari, ish vaqti, kasbiy reabilitatsiya choralari hamda mehnat faoliyatiga qo'yilishi mumkin bo'lgan cheklovlar belgilanadi. Mazkur hujjat ish beruvchi uchun ham muhim huquqiy asos bo'lib, u mehnat sharoitlarini xodimning sog'lig'iga mos ravishda tashkil etishga xizmat qiladi.⁸

Shu bilan birga, amaliyot tahlili ayrim muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. Xususan, individual reabilitatsiya dasturida nazarda tutilgan tavsiyalarning barcha ish beruvchilar tomonidan bir xilda bajarilmasligi, ish joylarini moslashtirish mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda ekspertiza xulosalarining ayrim hollarda faqat tibbiy mezonlar asosida baholanishi nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat huquqlarini to'liq amalga oshirishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xalqaro tajribada esa nogironlikni baholash jarayoniga boshqacha yondashuv qo'llaniladi. Germaniyada mehnat qobiliyatini aniqlash jarayonida shaxsning kasbiy salohiyati, ijtimoiy moslashuv darajasi va reabilitatsiya imkoniyatlari birgalikda baholanadi. Mazkur tizimda tibbiyot xodimlari bilan bir qatorda psixologlar, rehabilitologlar va ijtimoiy soha mutaxassislari ham ishtirok etadi.³ Bu esa qabul qilinayotgan xulosalarning xolisligi va amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

AQSHda faoliyat yuritayotgan Disability Determination Services (DDS) tizimi ham kompleks baholash tamoyiliga asoslanadi. Mazkur tizimda fuqaroning nafaqat sog'lig'i, balki ta'lim darajasi, kasbiy tajribasi, yosh omili va mavjud ish sharoitlariga moslashish imkoniyati ham inobatga olinadi. Bunday yondashuv nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.⁴

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) klassifikatsiyasi nogironlikni baholashda zamonaviy metodologik asoslardan biri sifatida e'tirof etiladi. Mazkur model insonning sog'lig'i bilan bir qatorda uning kundalik faoliyati, jamiyat hayotidagi ishtiroki va tashqi muhit omillarini ham kompleks ravishda baholashni nazarda tutadi. Shu sababli ICF yondashuvini milliy ekspertiza tizimiga bosqichma-bosqich joriy etish nogironlikni aniqlash va mehnat qobiliyatini baholash sifatini oshirishga xizmat qiladi.⁸

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tibbiy-ijtimoiy ekspertiza tizimining samaradorligi faqat nogironlik guruhini belgilash bilan emas, balki shaxsning mehnat faoliyatini davom ettirish imkoniyatlarini to'g'ri baholash, uning kasbiy salohiyatini saqlab qolish va ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash bilan ham belgilanadi. Shu jihatdan ekspertiza xulosasi mehnat huquqini amalga oshirishning muhim kafolatlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa (Conclusion)

Nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat huquqlarini ta'minlashda tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xulosasi alohida huquqiy va amaliy ahamiyatga ega. Mazkur hujjat shaxsning mehnat qobiliyatini baholash, uning sog'lig'i va funksional imkoniyatlariga mos mehnat sharoitlarini belgilash hamda individual reabilitatsiya choralari aniqlashda asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Shu bois ekspertiza xulosasining xolisligi va asoslanganligi nogironligi bo'lgan shaxslarning konstitutsiyaviy huquqlarini amalda ta'minlashga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 8-fevraldagi 62-son qarori bilan tasdiqlangan "Tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xizmatini tashkil etish va faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi Nizom.

⁸ **World Health Organization.** *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. Geneva: WHO, 2001.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat huquqlarini himoya qilish borasida muhim huquqiy asoslar yaratilgan va tibbiy-ijtimoiy ekspertiza tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, individual reabilitatsiya dasturlarining amaliy ijrosini ta'minlash, ish joylarini moslashtirish hamda mehnat qobiliyatini baholashda zamonaviy funksional yondashuvlarni keng qo'llash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Xalqaro tajriba tahlili shuni tasdiqlaydiki, nogironlikni baholash jarayonida insonning sog'lig'i bilan bir qatorda uning kasbiy salohiyati, ijtimoiy moslashuvi va jamiyat hayotidagi ishtirokini ham kompleks baholash yanada adolatli va samarali natijalarga olib keladi. Shu nuqtayi nazardan, Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ICF modeli hamda BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida belgilangan tamoyillar milliy tibbiy-ijtimoiy ekspertiza tizimini yanada rivojlantirish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, tibbiy-ijtimoiy ekspertiza tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, mehnat huquqlarini ta'minlashda inson huquqlariga yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish hamda ekspertiza natijalarining amaliy ijrosini samarali tashkil etish nogironligi bo'lgan shaxslarning bandligini oshirish, ularning ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlash va jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuviga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 8-fevraldagi 62-son qarori bilan tasdiqlangan ***"Tibbiy-ijtimoiy ekspertiza xizmatini tashkil etish va faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"***gi Nizom.
3. **Welti F.** *Behinderung und Rehabilitation im sozialen Rechtsstaat: Freiheit, Gleichheit und Teilhabe behinderter Menschen.* – Tübingen: Mohr Siebeck, 2005.
4. **Social Security Administration.** *Disability Evaluation under Social Security (Blue Book).* – Washington, D.C.: SSA, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 1-iyuldagi 195-son qarori bilan tasdiqlangan ***"Tibbiy-mehnat ekspert komissiyalari tomonidan organizm funksiyalarining barqaror buzilishi darajalarini aniqlash tartibi to'g'risida"***gi Nizom.
6. **Convention on the Rights of Persons with Disabilities.** United Nations. New York, 2006.
7. **World Health Organization.** *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF).* Geneva: WHO, 2001.
8. **Rahimqulova L.U.** *Nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnatini huquqiy tartibga solish masalalari: monografiya.* – Toshkent: TDYU, 2022.